

УДК 339.137:336.7

КОНКУРЕНЦІЯ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ РЕГУЛЯТОРНОЇ МОДЕЛІ

ШЕЛУДЬКО Сергій Андрійович

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри банківської справи,
Одеський національний економічний університет
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0636-4940>
e-mail: s.szeludko@gmail.com*

АБГАРЯН Мері Грантівна

*студентка факультету фінансів і банківської справи
Одеський національний економічний університет
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0281-4708>
e-mail: meru.abgaryan.999@gmail.com*

Анотація. Досліджено основні підходи до оцінки інтенсивності конкуренції, обґрунтовано їх методологічні недоліки та перспективу використання. Проаналізовано динамічні зміни у структурі ринку фінансових послуг України перед реформуванням механізмів регулювання та нагляду. Представлено перспективну регуляторну модель НБУ для небанківських фінансових установ, охарактеризовано принципи її функціонування.

Ключові слова: банк, конкуренція, регулювання, фінансові послуги.

Постановка проблеми. Конкуренція на будь-якому ринку є, без перебільшення, однією з ключових ознак ліберальної економіки. Визнаний метр австрійської школи та нобелівський лауреат Ф. А. фон Гаєк, підкреслюючи відсутність конкуренції як основну ваду планової економіки соціалістичних країн, стверджував, що будь-яка еволюція тримається на конкуренції. З цим складно сперечатися з огляду ще й на те, що головним результатом

Аннотация. Исследованы основные подходы к оценке интенсивности конкуренции, обоснованы их методологические недостатки и перспективы использования. Проанализированы динамические изменения в структуре рынка финансовых услуг Украины накануне реформирования механизмов регулирования и надзора. Представлена перспективная регуляторная модель НБУ для небанковских финансовых учреждений, охарактеризованы принципы ее функционирования.

Ключевые слова: банк, конкуренция, регулирование, финансовые услуги.

справедливої конкурентної боротьби є майже утопічне поєднання високої якості пропонованих товарів або послуг з низькою ціною, що, своєю чергою, є передумовою достатній фінансовій інклюзії в країні.

Наразі в Україні відбувається стрімка трансформація регуляторної моделі шляхом формування мегарегулятора для практично всього фінансового ринку: з 1 липня 2020 р. Національний банк України перебрав на себе повно-

важення ліквідованої Нацкомфінпослуг. Ця подія не лише завершила зосередження всіх відповідних повноважень в одному центрі ухвалення рішень, але й усталила факт існування в Україні єдиного ринку фінансових послуг, що до цього часу був законодавчо розділений на два ринки – відповідно, банківських і небанківських послуг, – з власними регуляторами, ринковою інфраструктурою, принципами нагляду та контролю.

Безперечно, така подія посилить ступінь конкуренції між банками та фінансовими установами, перетворивши боротьбу з міжгалузевої на внутрішньогалузеву. З огляду на це, природними є побоювання професійної та наукової спільнот щодо апріорі нееквівалентних позицій двох вказаних категорій гравців. Наслідком цієї ситуації може бути два вкрай негативних (у макроекономічному масштабі) сценарії: деградація системи небанківських установ і послаблення фінансової стійкості всієї системи шляхом зловживання апетитами до ризику, що особливо небезпечно для спроможності державної системи гарантування вкладів. Тому з'ясування поточного стану та визначення вектору подальшої конкурентної боротьби є актуальним науковим завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми конкуренції на ринку фінансових послуг дістали значної уваги науковців, особливо в посткризовий період (з 2008 р.), однак оскільки вказана категорія є багатогранною та мінливою, науково-теоретичні розробки наразі далекі від вичерпання актуальних тематик досліджень. Серед українських економістів варто відзначити праці Н. Внукової, О. Вовчак, Ж. Довгань, В. Коваленко, В. Кор-

неєва, С. Науменкової, Л. Пере-хрест, К. Черкашиної. Серед закордонних дослідників особливу увагу конкуренції на фінансовому ринку в різні роки приділяли Т. Бек, Я. Біккер, Я. Бун, А. Деміргюч-Кунт, С. Клес-сенс, Н. Цетореллі та інші. Подібні дослідження часто зосереджуються на банківській системі як домінанті всього ринку фінансових послуг, приділяючи особливу увагу проблемі фінансової стійкості. Відтак, вирішення потребує питання впливу трансформацій регуляторної моделі на подальший розвиток конкуренції між гравцями фінансового ринку, зокрема, у випадку України.

Метою статті є дослідження конкуренції на ринку фінансових послуг України з огляду на перетворення регуляторної моделі, що тривають.

Виклад основного матеріалу. Конкуренція фінансових інституцій характеризується регіональною специфікою, оскільки міждержавний аналіз свідчить, що ступінь конкуренції має більший вплив на стійкість фінансової системи в країнах з сильнішими обмеженнями, більш розвиненими біржами, ширшим гарантуванням вкладів і меншою інформаційною асиметрією [1].

Так, на матеріалах країн Центральної та Східної Європи було доведено, що в умовах слабкої конкуренції навіть найжорсткіші вимоги до капіталу майже не зменшують – та, навіть, навпаки – збільшують ризикованість операцій найбільших ринкових гравців [2]. Аналіз фінансового ринку Єврозони свідчить, що розвиток конкуренції підвищує ефективність монетарної трансмісії, оскільки сильніша конкуренція не тільки знижує процентні ставки, а й впливає на ціноутво-

рення для всього ринку фінансових послуг [3]. Дослідження азійських ринків демонструє зв'язок між вхідними обмеженнями та стабільністю фінансових інституцій, у той час як вища концентрація загрожує стійкості, а слабші цінові методи конкуренції посилюють ризикованість фінансових послуг [4].

Зрештою, проблемою для досліджень міжбанківської та парабанківської конкуренції є трилема «ринкова ефективність – галузева стабільність – доступність послуг», яка ускладнює прикладне оцінювання впливу конкурентної боротьби на ринок фінансових послуг, роблячи будь-які теоретичні висновки ситуативними [5].

Економічна теорія хрестоматійно визначає сутність конкуренції через призму дихотомії «досконала конкуренція – недосконала конкуренція», яка окреслює поточні умови ринкового середовища для суб'єктів господарювання. Відтак, у найбільш загальному вигляді конкуренцію можна визначити як конкретний стан взаємовідносин між суб'єктами певного ринку, зумовлений усталеним розподілом обмеженої кількості економічних благ. У залежності від типу ринку доцільно розрізняти конкуренцію на ринках товарів і ринках послуг – до останнього типу належить і конкуренція на ринку фінансових послуг. Більшість вітчизняних економістів змішують поняття «конкуренція» та «конкурентна боротьба», розуміючи під ними суперництво між постачальниками [6, с. 254]. Однак не завжди відносини між ринковими гравцями характеризуються боротьбою – зокрема, монополія, що є окремим випадком конкуренції, не передбачає ділових змагань.

Доцільно поділяти конкуренцію на ринку фінансових послуг на секторальні різновиди за інституційною (банківська, небанківська) та операційною (кредитна, ощадна, страхова, платіжна, валютна, інвестиційна тощо) ознаками [7, с. 52-53]. Така класифікація важлива з точки зору обчислення та порівняння інтенсивності конкурентної боротьби, що можна розглядати з позиції двох методологічних підходів: «парадигми SCP» (структура – тактика – результат) та «Нової аналітичної теорії конкуренції» [8]. Ці підходи, відомі також як структурний і неструктурний, а також відповідні їм індикатори, представлено в табл. 1.

У той час як індикатори структурного підходу та індекс Лернера давно стали хрестоматійними показниками конкуренції, моделі Панзара–Росса та Буна викликають дискусії щодо інтерпретації отриманих значень. Так, для індексу Буна досі не отримано діапазон критичних значень, що обмежує його використання в умовах відсутності ретроспективних даних.

Водночас, цей показник щільно корелює з Н-статистикою Панзара–Росса (коефіцієнт кореляції становить $-0,8$) [10], що свідчить про можливість контрольного порівняння результатів специфікації обох моделей.

Аналізуючи динамічні зміни в структурі ринку фінансових послуг (рис. 1), можна побачити поступову, проте неухильну тенденцію до посилення ролі фінансових компаній, частка яких за 4 роки зросла майже вдвічі. Це відбувалося як за рахунок скорочення участі на ринку інших небанківських установ, так і через звуження питомої ваги банків – останні, однак, все ще домінують на ринку, посідаючи щонайменше 85 % від загальної вар-

ТОСТІ АКТИВІВ.

Таблиця 1

Показники інтенсивності конкуренції на ринку фінансових послуг

Підхід	Індикатор	Формула	Пояснення
Структурний	Коефіцієнт концентрації	$CR_k = \sum_{i=1}^k s_i$, де: k – кількість найбільших поставальників; s_i – частка i -го поставальника	Сума часток k найбільших поставальників на ринку (3, 5, 10), впорядкованих за спаданням. Приймає значення від 0 (концентрація відсутня) до 1 (цілковита концентрація).
	Індекс Херфіндаля–Хіршмана	$HHI = \sum_{i=1}^N s_i^2$, де: N – кількість поставальників.	Сума квадратів часток поставальників на ринку. Приймає значення від $1/N$ (досконала конкуренція) до 1 (монополія).
Не-структурний	Індекс Лернера	$L_i = \frac{r-R_i}{r}$, де: r – ставка на міжбанківському ринку; R_i – ставка i -го поставальника.	Відхилення ставки за кредитами або депозитами i -го поставальника на ринку. Визначає ринкову силу. Приймає значення від 0 (досконала конкуренція) до 1 (монополія). Від'ємне значення свідчить про неоптимальну діяльність.
	Н-статистика Панзара–Росса	<i>Обчислюються як коефіцієнти (або сума коефіцієнтів) при змінних у відповідних моделях (специфікація яких залежить від обраного методу оцінювання, зокрема GMM або VECM).</i>	Міра еластичності доходів поставальників відносно цін на чинники виробництва. Приймає значення від ≤ 0 (монополія) до 1 (досконала конкуренція). Значення > 1 властиве окремим випадкам олігополії.
	Індекс Буна	<i>Обчислюються як коефіцієнти (або сума коефіцієнтів) при змінних у відповідних моделях (специфікація яких залежить від обраного методу оцінювання, зокрема GMM або VECM).</i>	Міра еластичності прибутку поставальників відносно граничних витрат. Завжди приймає від'ємні значення, тому потребує історичного або просторового порівняння. Менше значення відповідає інтенсивнішій конкуренції.

Джерело: складено на основі [3–5; 9–10].

Причини цьому криються у двох взаємопов'язаних площинах: поперше, після 2014 р. ефективність банківського нагляду та вимоги до капіталу з боку НБУ суттєво посилюються (це пов'язано як із «очищенням» системи від неспроможних установ, так і з упровадженням в Україні принципів

«Базеля III»), що призвело до скорочення чисельності та масштабів діяльності банків; по-друге, фінансові компанії (що конкурували з банками на кредитному ринку) весь цей час перебували під значно меншим регуляторним тиском [13, с. 392], що дозволяло працювати з тими сегментами позича-

льників, які залишалися поза увагою банків через вимоги до обмеження надмірного ризику та посилені норма-

тиви резервування активних операцій з такими клієнтами.

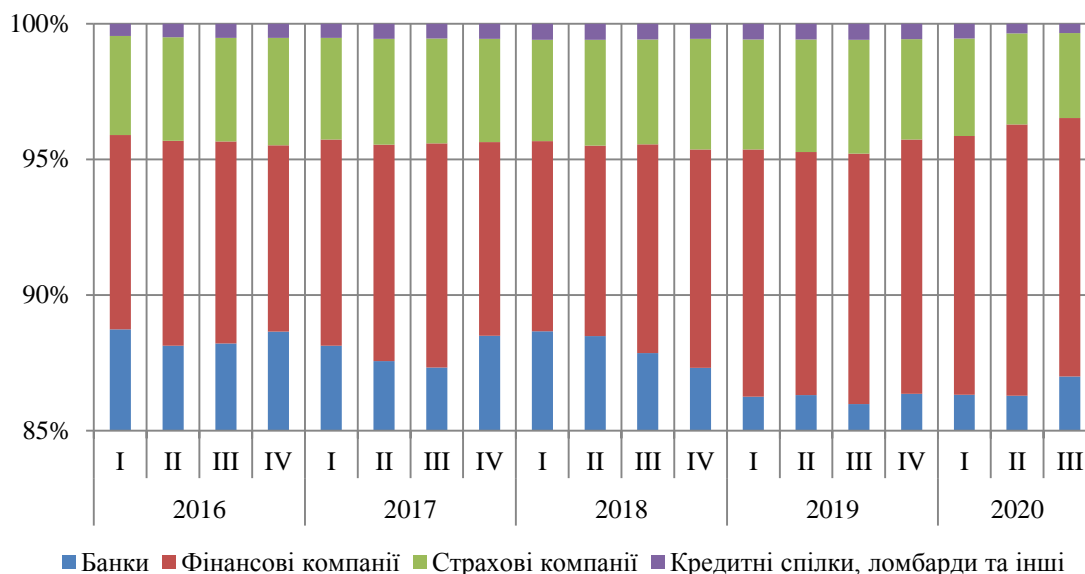

Рис. 1. Структура ринку фінансових послуг України в 2016 – III кв. 2020 р.
Джерело: розраховано та побудовано на основі [11–12].

Утім, результати III кв. 2020 р. дозволяють говорити про зміну тренду динаміки ринкової структури: зростання частки фінансових компаній зупинилося, а питома вага страховиків, кредитних спілок і ломбардів продовжує скорочуватися, що свідчить про вихід з ринку (або згортання діяльності) тих небанківських установ, які не в змозі виконувати нові регулятивні вимоги, про запровадження яких оголосив НБУ.

Трансформація регуляторної моделі ринку фінансових послуг в Україні почалася в II пол. 2020 р. із набранням чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг», широко відомого в ЗМІ як «закон про СПЛІТ». Запроваджені зміни передбачають ліквідацію Нацкомфінпослуг і розподіл повноважень цього органу між НКЦПФР і НБУ, причому левову час-

тку функцій перебрав саме останній. Загалом реформа спрямована на посилення результативності державного регулювання фінансового ринку України шляхом перерозподілу ліцензійних, контрольних і наглядових інструментів таким чином, аби уникнути дублювання сфер відповідальності, як це було раніше. Відтак, регулювання більшості небанківських фінансових установ – страхових і фінансових компаній, кредитних спілок, ломбардів, а також юридичних осіб-лізингодавців, – перейшло до відання центрального банку, який ініціював кардинальну зміну самої філософії регулювання пара-банківської системи (рис. 2).

Основними перетвореннями, що наразі мають місце в механізмі регулювання НБУ небанківських установ, є: суттєве оновлення порядку ліцензування (зокрема, страховиків і кредитних спілок); запровадження нагляду за дотриманням пруденційних вимог і

ринкової дисципліни; реформування системи попередження порушень (використання заходів коригування та раннього втручання). Хоча центральний банк оголосив про перехід до застосування низки міжнародних стандартів у провадженні нагляду та регу-

лювання пара-банківської системи (IAIS Principles; Solvency I, II; CRD4 тощо), це все ж не розв'язує проблему конфлікту інтересів між банками та іншими учасниками ринку фінансових послуг [14, с. 298].

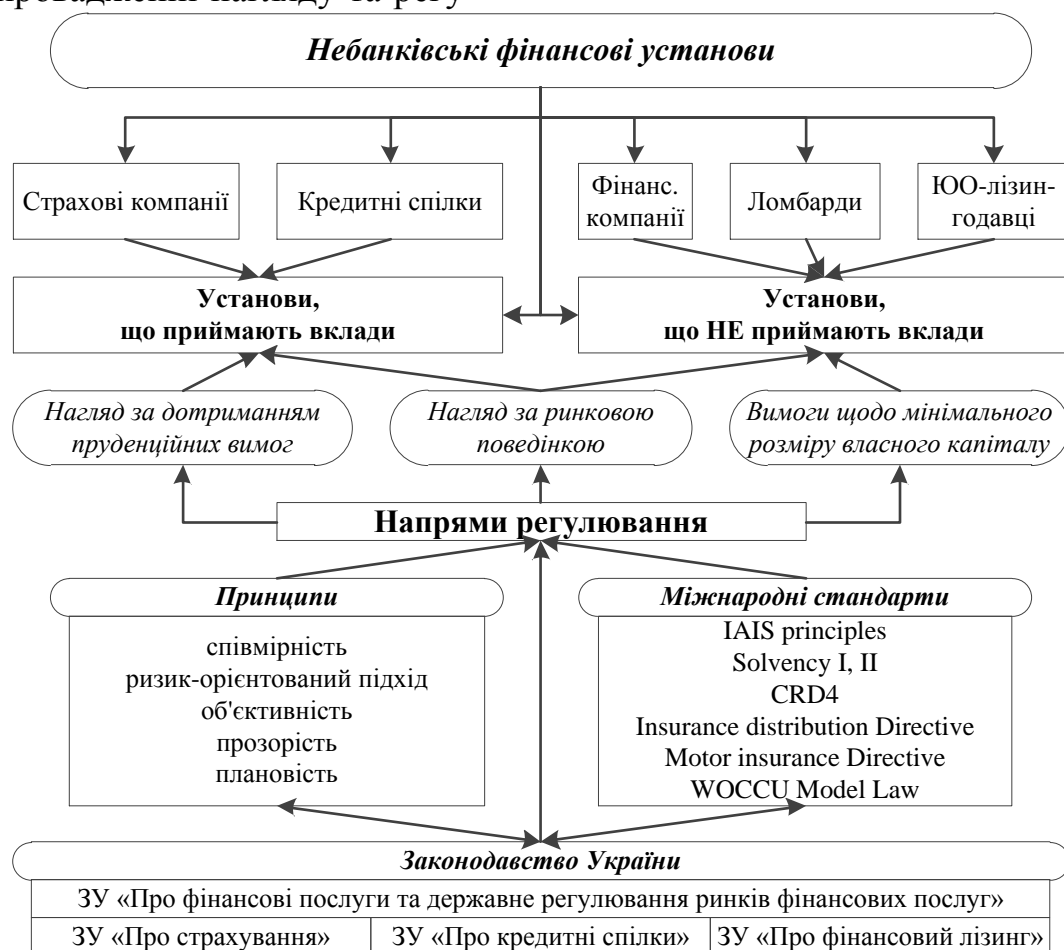

Рис. 2. Модель регулювання НБУ небанківських фінансових установ
Джерело: побудовано на основі [12].

Водночас, одним з найважливіших перспективних напрямків регуляторної діяльності на ринку фінансових послуг має бути посилення інституційного впливу на ефективність самого регулювання. Наразі в цьому напрямку зусилля регулятора та центральних органів державної влади зосереджені, більшою мірою, на розробці нових нормативних актів, ніж на оцінці якості їх імплементації та досягнутих результатів. Аналіз нормотворчих процесів, ініційованих НБУ та Урядом у сфері

фінансового посередництва показує, що окремі етапи розвитку регулювання є інструментами маніпуляції: зокрема, йдеться про обов'язкові публічні обговорення, з якими пов'язані численні занепокоєння (критерії відбору експертів, якість і об'єктивність оцінки конкурентних позицій, співпраця регулятора з учасниками ринку, представлення позицій асоціацій і об'єднань фінансових установ, інформування громадськості про цілі та очікувані наслідки регулювання).

Висновки. Трансформація регуляторної моделі ринку фінансових послуг в Україні шляхом створення мега-регулятора в особі НБУ створює низку загроз для розвитку всієї фінансової системи. Оновлені вимоги до небанківських установ лише утворюють подальше домінування банків, що ставить під сумнів справедливу конкурентну боротьбу між двома секторами. Оскільки роль доброчесної

конкуренції складно переоцінити, як у розвитку ринку, так і в забезпеченні ефективності монетарного регулювання, НБУ варто приділити особливу увагу створенню відповідних умов для раціонального ринкового змагання через підвищення якості фінансових послуг, а не шляхом «регуляторних репресій», аби зберегти та зміцнити пара-банківську систему.

Список використаної літератури

1. Beck, T., De Jonghe, O., Schepens, G. Bank competition and stability: Cross-country heterogeneity. *Journal of Financial Intermediation*, 2013. Vol. 22. no. 2. P. 218-244. doi: 10.1016/j.jfi.2012.07.001.
2. Agoraki, M.-E., Delis, M. Pasiouras, F. Regulations, competition and bank risk-taking in transition countries. *Journal of Financial Stability*, 2011. Vol. 7. no. 1. P. 38-48. doi: 10.1016/j.jfs.2009.08.002.
3. Leuvensteijn, van, M., Kok-Sørensen, C., Bikker, J., Rixtel, van, A. (). Impact of bank competition on the interest rate pass-through in the euro area. *Applied Economics*, 2013. vol. 45. no. 13. P. 1359-1380. doi: 10.1080/00036846.2011.617697.
4. Fu, X., Lin, Y., Molyneux, P. Bank competition and financial stability in Asia Pacific. *Journal of Banking & Finance*, 2014. Vol. 38. P. 64-77. doi: 10.1016/j.jbankfin.2013.09.012.
5. Baszyński, A. Koncentracja i konkurencja w sektorach bankowych transformujących się krajów europejskich: studium teoretyczno-empiryczne. Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, 2014. 384 p.
6. Вовчак, О. Сутність та особливості банківської конкуренції в Україні в умовах сьогодення. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2016. № 2(6). С. 253-257.
7. Гаркуша, Ю. Визначення конкурентних позицій банків та небанківських фінансових посередників на фінансовому ринку України, *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2013. № 27. С. 49-59.
8. Bikker, J., Spierdijk, L. Measuring and explaining competition in the financial sector. *Journal of Applied Business and Economics*, 2010. Vol. 11. P. 11-42.

9. Jiménez, G., Lopez, J.A., Saurina, J. How does competition affect bank risk-taking? *Journal of Financial Stability*, 2013. Vol. 9(2). P. 185-195. doi: 10.1016/j.jfs.2013.02.004.
10. Schaeck, K., Cihák, M. Competition, efficiency and soundness in banking: An industrial organization perspective. *Tilburg University European Banking Center Discussion Paper*, 2010. 20 p.
11. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг : веб-сайт. URL: <https://nfp.gov.ua/> (дата звернення: 05.11.2020).
12. Національний банк України : веб-сайт. URL: <https://bank.gov.ua/> (дата звернення: 01.12.2020).
13. Науменкова, С., Міщенко, С., Міщенко В. Особливості регуляторної ідентифікації фінансових компаній як фінансових посередників. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2019. № 1 (28). С. 390-401. doi: 10.18371/fcaptr.v1i28.163387.
14. Перехрест, Л., Черкашина, К. Державне регулювання та нагляд за діяльністю фінансових посередників в Україні: проблеми формування та напрями трансформації. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*. 2018. № 2. С. 289-303. doi: 10.33244/2617-5940.2.2018.289-303.